

GLEDALIŠKI LIST

SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

★ 1945-46

DRAMA

1

IVAN CANKAR:
ZA NARODOV BLAGOR

Prem. 17. 10. 1945.

IVAN CANKAR:

Za narodov blagor

KOMEDIJA V ŠTIRIH DEJANJIH

Režiser in scenograf: BOJAN STUPICA

Aleksej pl. Gornik	Lojze Drenovec
Dr. Anton Grozd, deželni poslanec, občin- ski svetnik itd.	Ivan Cesar
Katarina, njegova žena	Elvira Kraljeva
Matilda, njegova nečakinja	Vida Juvanova
Dr. Pavel Gruden, državni poslanec, ob- činski svetnik itd.	Vladimir Skrbinšek
Helena, njegova žena	Sava Severjeva
Jožef Mrmolja, občinski svetnik	Fran Lipah
Klander, občinski svetnik	Pavel Kovič
Mrmoljevka	Polonca Juvanova
Julijan Ščuka, žurnalist	Slavko Jan
Siratka, literat	Bojan Peček
Fran Kadivec, jurist, sorodnik Grozdov .	Branko Miklavc
Profesor Kremžar	Anton Potušek
Stébelce, poet	Fran Milčinski
Hišna pri Grudnovih	Vera Remčeva
Prvi občinski svetnik	Milan Brezigar
Drugi občinski svetnik	Hinko Košak
Peter, sluga pri Gorniku	Drago Makuc
Slabo oblečen mlad človek	Nace Simončič

Kostume je izvršila po načrtih Jele Vilfanove gledališka krojačnica
pod vodstvom Živke Jančeve in Jožeta Novaka.

GLEDALIŠKI LIST
SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA
1945-46 DRAMA Štev. 1

Ivan Cankar

42110

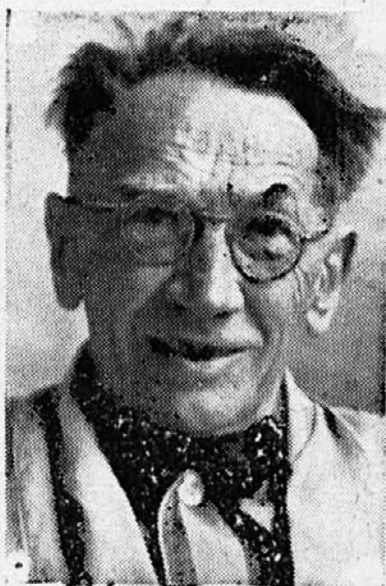

Naš narod je v teh zadnjih letih doživel najburnejšo dramo v svoji zgodovini, šel je skozi pekel groze in trpljenja, telesnih in duševnih muk, pokazal je nepričakovan zagon volje in junaškega duha ter naposled došel v zarjo svobode. Umetnost vseh nadarjenih narodov je od nekdanj oblikovala globoka čustva, silne strasti, pomembna dejanja. Ali ni naravno pričakovati, da iz teh velikih doživetij vzraste elementarna lirika, bujna epika, razgibana dramatika? Na odru bo hotel narod videti poveljano, a verno podobo svojega razmaha v teh odločilnih dneh, kipečo plimo in oseko krepkih čustev, odklanjal pa bo plehkobo in omlednost ali prazno nabuhlost; terjal bo, da zajemaj pisatelj, umetnik in obraznik iz globočine duševnosti in dvigaj iz nje temo in vedrino človeka, hitečega v bodočnost.

Velika naloga, vredna napona vseh sil, je naložena vsem, ki kakorkoli sodelujejo pri novem gledališču, a tudi lepa in hvaležna; in zadoščenje za to delo nam bo vsem z občinstvom vred zavest, da smo zastavili svoje moči za nekaj važnega in nadvse koristnega.

S ponižno vdanostjo in vedro voljo začnimo novo razdobje v razvoju našega gledališča.

OTON ŽUPANČIČ

Открытки

Pavel Golia:

PROLOG

*k otvoritvi Slovenskega Narodnega gledališča v Ljubljani
v sezoni 1945—46.*

*Na pragu nove dóbe in sezóne
pozdravljeni prirčno privikrát,
odkar náš brod v svobódnih strugah plóve.
In ko obnávlja zdaj svobódni brát
požgane in porušene domóve,
stopimo bežno tiste obiskát
in pomudímo se pri njih vsaj málo,
ki smo dolžní jim večno čast in hválo.*

*Najprej pri onih, ki so darováli
življénje, kri za véliki náš dan,
ki so na bojnih poljih obležáli.
Kjerkoli ti je grób bil izkopán,
v gozdóvih, v hribih, v dólih, na obáli,
slava ti večna, hrabri partizan!
Na veke ne pozabi domovina
kervave žrtve ljubljenege sina.*

*Vojščák, z brezkrájnih ruskih step pozváni
v krvavi boj za část in spás svetá,
ki pádel si pri nás v svoj grób preráni
in ti uspávanko zdaj šumotá
jesenska sapa v drevju na poljáni,
spí mírno, brát, v tej zêmlji si domá!
Otrí solzé sred daljne stepe, mati,
tvoj sin-junák med námi je, med bratí!*

In ko herójem mrtvim se še divim
v naročju naše ranjene zemlje,
izrékam vnet pozdráv dvem silam živim,
Osvobodilni fronti in Ka-pé,
ki sta z zanósom svojim nezlomljivim
slovenske vstaje duša in srcé.
In naši vójski náš pozdráv plamtéči
in s slavo ovéncani Armádi rdéči!

A kdo je v vrstah nášega maršála
nam in zanamcem vstváril svétli vzgléd?
Ljubljana, naša puntarska centrala,
naš ročni, umski delavec, náš kmet.
Vam naša najiskrenejša zahvala,
vam naše delo, náš napór, náš vzlet!
Vse naše težnje v Operi in Drami
veljajo vam. Mi gremo k vam in z vami.

Na vse strani ponesemo šotóre,
kjer z budno vnémo trudi se náš brát,
blaginji skupni žrtvujóč napóre,
svobóde skupne čuvajóč zaklád:
na sinje mórje, pod triglávске góre,
na kránjsko, štájersko, koróško plát,
da naše delo — govorjéno in péto —
bo délavnemu ljudstvu razodeto.

Da, ljudstvu, ki verige je zdrobílo
z upórnim dúhom, z žúljavo rokó,
navzkrižja, borbe, strah in smeh v vedrilo!
A kar pri nás ni dobro žé, še bó.
In ko zaključimo to sporočilo,
pozdrávljamo prísérčno in topló
vojščaka módra Stalina in Tita.
Naj nam še mnogo, mnogo let živíta!

Tovariši igralci!

Zavedate se, da ne začenjate samo nove seziije, temveč novo dobo slovenskega gledališča. Veliko dejstvo in velik dogodek, ki bi vam ga rad opisal s prijateljsko in tovariško besedo.

Vaše srce ve, da so podobe in prizori, ki jih predstavljate na odru, igre bežnih, pretresljivo minljivih senc, toda igre senc, ki so kakor čarovnija in pravljica. Namišljeni dogodki so v njih, ki ganejo človeška srca, ne samo zato, ker so to prividi velikih pesnikov, temveč ker jih uprizarjate vi z najbolj učinkovitimi izmed umetniških sredstev, z govorjeno besedo in živo kretnjo. Vse to veste in ste vedeli od nekdaj, in vendar sem najboljši med vami v lepih časih, ki sem jih preživel v vaši sredi, slišal izražati neko notranje nezadovoljstvo in včasih celo obup nad lastnim poklicem. Danes ga razumem. V zvezi je s smislom velikega dogodka, koraka v novo dobo, s katerim je zaposlena naša nocojšnja misel.

Igrali ste vse svoje življenje besedila in osebe, zasnovane v umetniški zbranosti pisateljev. V vsaki izmed njih je bil in je drobce predstave o pravem človeku. V vsaki izmed njih, v dobrih in slabih, bodisi kot pozitivna misel, bodisi kot odklanjanje. Te drobce človeške sanje o pravem človeku ste s svojo darovitostjo posredovali vsakršnim ljudem, i dobrim i slabim. To boste delali tudi v bodoče. Toda doslej ste jih podajali ljudem, članom družbe, ki je bila z vso svojo voljo nasprotna snu o pravem človeku, poslej pa jih boste igrali ljudem, članom občestva, ki v vseh svojih vzgonih hoče in želi isto, kar želi visoka človečanska misel, o čemer govori vsak prizor in vsaka oseba, ki jo boste predstavljali.

Skratka: hotel bi vam povedati, da postaja vaše čudovito delo, ki ste ga nekoč opravljali z vso nejasno nezadoščenostjo, z današnjim dnem — smiselno in skladno s silami, ki gibljejo nevidne globine našega novega sveta. To je znamenit prelom v vaši usodi in v usodi vaše umetnosti, velik in srečen korak, ki želim, da bi se ga z vsem zadoščenjem, človeškim in umetniškim, zavedeli. Pozdravljam vas na tem svetlem prelomu in vam želim radostnega, uspešnega dela za notranji blagor našega novega sveta.

Josip Vidmar.

Pred zaveso

Zavesa je padla. Na odru življenja se je končala štiriletna mračna, pa vendar veličastna drama.

V tihi uri pripreš oči in premisliš: Kaj smo gledali? Kakšno je bilo burno dogajanje, pri katerem smo tudi sami odločevali?

Spočetka je vztrepetal ves svet v krvavi zarji tuje slave. Glasovi fanatičnih mož so oznanjali kraljestvo sebičnega nasilja, ki da se bo dvignilo iz pekla zaslepljenih človeških strasti. Kakor na sodni dan se je odpirala zemlja. Iz grobov se je dvignilo strohnelo obličje rimskega imperija. Za njim se je razvila puhla veličast, katere blesk in sijaj je skovalo na milijone s slepoto udarjenih ljudi. Na severu so zatemnile nebo sence germanskih bogov. V zlokobnem svitu gorečih grmad, na katerih so se kot daritvena žrtev sesula v pepel dejanja duha, je šumelo morje obsedencev. Demon uničevanja je sprostrl nad zemljo svoje črne peroti.

Nato je zgrmel čez ves svet plaz železa in v železo vkovanih množic. Vstal je nezaslišan trušč. Zagrmeli so topovi, izpod neba se je vsipal železen dež. Zatulile so sirene. Jekleni ptiči so peli smrtno pesem. Zemlja je stokala in se tresla. In vse, kar ljubi svetlobo, vsa elementarna ljubezen do življenja se je dvignila zoper apokaliptično pošast razdejanja.

Bilo je mnogo surove zlobe, mnogo prihuljene podlosti in hudobije, mnogo z blatom izdajstva umazanih človeških prikazni. Bilo je mnogo laži, mnogo bednega prostastva in velika je bila groza uzakonjenega zločina.

Po drugi strani pa je bilo mnogo svetlega, nezaslišanega junaštva, mnogo velikih in slavnih dejanj. Bilo je mnogo zagrizene vztrajnosti in požrtvovalnosti, mnogo dragocenih žrtev, mnogo nadčloveških naporov. Po gozdovih in skritih globelih, po ječah in mučilnicah se je rodilo najbolj drzno dejanje teh časov, rodil se je upor neoboroženih rok in neuklonljive volje. Premnogim ljudem je postal korak v smrt kakor pesem, ki jo v svojem najvišjem doživetju zapoje srce.

Potem je sledil pretresljiv razplet. Z najvišjih vrhov moči in oblasti so strmoglavili nekoč toliko proslavljeni vodniki. Tirani so

posegli po poslednji rešitvi. Našli so jih — samomorilce — s pretreljenimi glavami, ali pa so poginili od strupa in plina. Pred truplom obešenim za pete sredi šumnega trga, si je ves svet zakril oči in obraz. Tako strašen je bil poraz, tako pošastna je bila podoba pravičnega maščevanja.

Boj med svetlobo in temo je bil končan. In zemlja je zadrhela pod slovesno resnimi koraki zmage.

Danes sedimo pred drugačno zaveso. Onstran nje je oder, kjer kraljuje umetnost. To je njen dom, to je njeno svetišče.

In mi sedimo in čakamo.

Poglejte nas! Še smo rahlo utrujeni in prepadeni od strahot, ki so za nami. Marsikoga nasmeh je še trpek in grenak in na marsikaterem licu se še ni posušila včerajšnja solza. Ozrite se naokrog in srečali se boste s pogledom mnogih oči, v katerih dnu še drhti otožen svit spomina na nekoga, ki ga ni več. In vendar smo vsi skupaj tako žejni lepote! Ušesa nas vseh bi se tako rada že naužila blagoglasja naše besede. In naš duh hrepeni po trenutku, ko mu bo spet dano, zamakniti se v čarobni svet, kjer se kakor na čarovniški dlani razvrščajo vse sanje in vsi navdihi, vsi nagoni in vse strasti, vse velike in majhne stvari človeške narave ter se spleta v podobe veličastne in prekrasne resnice, ki ji pravimo življenje.

Če bi hotel v tej minuti čakanja, preden se dvigne zavesa, opredeliti še neko posebno željo, bi jo izrazil takole:

Dogajanje, pri katerem smo tako živo prizadeti sodelovali, ni bilo samo vojna in umiranje na bojiščih. To ni bilo samo kljubovanje nasilju in končna zmaga nad njim. To dogajanje je bilo mnogo več. Bilo je prelom s preklostjo popoln prelom v duhovnem in materialnem pogledu. Kar prihaja zdaj, je nov čas in z njim tudi nova vsebina naše zgodovine. Da bi v tem času svobodne rasti in razcvita vsega slovenskega sveta zaživelo pred nami v tem pravičnem hramu tisočero likov našega človeka in tisočero njegovih usod, da bi čarovniška moč ustvarjalne domišljije pričarala na teh deskah velike, lepote in modrosti polne podobe slovenske resničnosti, da bi slovenska drama doživela zdaj svoj veliki dan — tega si želim iz vsega srca.

Ferdo Kozak.

Za narodov blagor

Ivan Cankar spada v vrsto tistih duhov, ki jim umetnost nikoli ni bila samo zapeljiva igra z besedami in pojmi, marveč razodevanje resnice, večna služba življenju. Če ga je kritika razkričala za sanjača, skrajnega subjektivista in tudi za cinika, ki ne priznava nobenih norm ter se vsemu posmehuje, je to storila v veliki meri zato, da bi zamolčala vprašanja, ki jih je z vsem ognjem svoje narave obravnaval. Umetnost ni bila Cankarju nikoli sama sebi namen, ne tedaj ko se je v mladosti predajal čustvenemu »razvratu«, ne tedaj ko je ustvarjal besedne zveze in prisposodbe s skrivnostnimi nadpomeni, da bi izrazil neizrazno. Prevelika je bila v njem želja, prisluhniti utripom življenja, da bi mogel življenje zatajiti, prevelika je bila strast, upodobiti svet v njegovi resnični problematiki, da bi se mogel predajati samo svojim najosebnejšim sanjam in doživetjem. Če so ga sploščka omamljala slovstvena gesla, ki so oznanjala larpurlartistični esticizem, je bil to pač tribut dobi, v kateri je rasel: Toda že v času, ko je pripravljaval »Vinjete«, se v njegovih novelah in črticah pojavljajo ideje, ki ga trgajo od artistskih nazorov v brezbrežno morje družbenih vprašanj, v sredo vsega, kar je živo in resnično. In v zaletu te preobrazbe, ko je dokončno zavrgel razne struje in strujčice »fin de siècle«, je nastalo delo, ki pomeni vstop v areno idejno političnih trenj, v areno boja za novega človeka in novo družbo, nastala je komedija »Za narodov blagor«.

Idejno izhodišče igre je upor proti politični laži naših takratnih strank, proti egoizmu narodnih voditeljev in njihovih podreptnikov. To je upor človeka in umetnika, ki je spoznal, da se je slovensko javno življenje izrodilo v same puhle fraze, sama votlodoneča gesla brez vsebine. Mesto načelnosti — povsod neznačajnost in strahopetnost, mesto poštenosti — licemerstvo, mesto resnične ljubezni do

naroda — nagnusno koristolovstvo. »Vse je v blatu pri nas doma«, piše Cankar 8. maja 1900. prijateljici Zofki Kvedrovi. »Tista stran-ka, ki se imenuje liberalna, je korumpirana do nohtov in nazadnjaška nič manj kot farška druhal. Klika v politiki in literaturi.« Vse, za kar se boré Grudni in Grozdi, za kar se navdušujejo Mrmolje, Mrmo-ljevke in Siratke, so zgolj lepozvенеče krilatice, za katerimi se skri-vajo sebični nameni nizkih duš. »Narod«, ta imaginarni »narod«, o katerem vsi toliko govore in v čigar imenu kujejo drug proti druge-mu svoje temne naklepe, je izrodek njihove pokvarjene politične mi-selnosti, njihovih malomeščanskih strasti. Pravega naroda, tistega naroda, ki ječi v sponah razredne nesvobode in kulturne zaostalosti, ne poznajo in ga nočejo poznati. »Tisti resnični narod je navezan sam nase«, izjavlja Cankar, »spomnijo se ga klika šele ob volitvah«.

Toda komedija »Za narodov blagor« ni samo duhovita satira na izprijenost in programsko zlaganost slovenskih strank tistih dni, njena ideja je višja, njena misel globlja. Cankar je bil prevelik umet-nik, da bi se zadovoljil samo s klofutanjem in zabavljanjem vse-vprek, on je hotel tudi nekaj povedati. Kakor je nebogljeni Gornik na eni strani nekakšen zunanji povod, da se dejanje okoli njega za-plete in da se pokažejo obrazi voditeljev in njihovih slug brez mask, kakršni so v resnici, tako je Ščuka na drugi strani etično sre-dišče igre, njeno miselno jedro. Ščuka načrtno razkrinkuje okolico, on daje dogajanju idejno vsebino, ga notranje usmerja in stopnjuje. Medtem ko čutita Kadivec in Matilda, naivna otroka mlade lju-bezni, zadehlo vzdušje, v katerem živita, samo podzavestno, na-gonsko, ga čuti Ščuka zavestno svetovnonazorno. Zanj, rojenega upornika, je hlapčevanje zabloda, moralni zločin nad samim seboj; zato ni druge poti, nego postaviti se laži in zlu po robu. Tako se v tretjem dejanju sprevrže komedija v idejno dramo in se nato posto-poma zaostrojuje do konca, ki izzveni izrazito revolucionarno. Žven-

ketanje razbitih oken v zadnjem prizoru spremlja Ščukova napoved boja, a smeh množice iz predmestja oznanja, da se je dvignil tisti resnični narod, ki ga laži-veljaki ne poznajo, da se je prebudil »v hlapcu gospod, v sužnju kralj«.

Danes je popolnoma jasno: umetniška sila komedije tiči v idejni ostrini in globini problema, ki ga je Cankar prikazal, ne pa v duhovitem brčanju na levo in desno, kakor je sodila sleporojena kritika, ko je igro označevala za karikaturu in pamflet na prvake narodno-napredne in klerikalne stranke. Razni Grozdi in Grudni niso važni kot tipi, še manj kot osebnosti, marveč kot nosilci povsem določene miselnosti v slovenski politiki; a osrednje važen je Ščuka s svojo idejo upora. Tako si v drami stojita nasproti dva sveta: izrojena, etično izmaličena plast vladajočega meščanstva, ki propada, ker mora propasti, in socialno zatirani sloji, narod v najširšem pomenu besede. In prav iz tega naroda vstajajo glasniki novega, plemenitejšega družbenega nazora.

Anton Ocvirk.

● IZ GLEDALIŠKE PISARNE

Direkciji Drame je bilo poslanih večje število odrskih del domačih avtorjev na vpogled in v morebitno vprizoritev. Poleg starejših avtorjev in že znanih imen, kot so *Ksaver Meško* (ki je predelal svoji drami »Mati« in »Koroška bol«), *Jože Pahor* (»Ljudje«), *Marjana Kokalj* - *Željeznova*, *Stanko Canjkar*, *Anton Ingolič*, *Maks Šnuderl* in še nekaj drugih, so se pojavila tudi povsem ali skoraj povsem nova imena, možje, ki so zrasli iz partizanskih borb ali se prekalili po raznih internacijah in koncentracijskih taboriščih. Poleg avtorjev, katerih dela so bila napovedana v okviru repertoarne napovedi letošnje sezone (*Pavel Golia*, *Ferdo Kozak*, *Miško Kranjec*, *Mira Pucova*, *Vitomil Zupan* in *Vladimir Bartol*), so poslali tudi drugi avtorji zanimiva in aktualna dela, ki pa so potrebna večje ali manjše predelave. Psihološko tehtno delo je *Stanka Canjkarja*, avtorja že vprizorjenega »Potopljenega sveta«, drama »Za svobodo«.

ki se godi za časa okupacije in fašistične strahovlade na Primorskem. Zanimiva je tudi drama (oz. satira) Frančka Bohanca »Spletkarji s krvjo«, ki obravnava trenje med domačimi izdajalci v Ljubljani za časa narodno osvobodilne borbe. Iz narodno osvobodilne borbe so še poleg Mateja Bora že znanih »Raztrgancev« in »Težke ure« drame: Milene Mohoričeve »Obnovljena pravda«, Ivana Potrča »Izdajalec«, Igorja Torkarja »Krištof« (godi se v fašističnih zaporih), Marince Marjana »Vse zaradi imena« (godi se v Ljubljani za dobe italijanske okupacije, komedija) in še nekaj drugih. Zaradi velike stiske s časom pred otvoritvijo sezone dela nekaterih avtorjev še niso bila prebrana. Direkcija Drame si je stavila za nalog, da se sleherno domače delo, ki bo vposlano gledališču, prebere najkasneje v roku dveh mesecev in sicer ga bodo prebrali vsi člani vodstva. Avtor bo o rezultatu skupnih posvetovanj v tem roku obveščen. — Zaradi pregrupacije ansamblov in zaradi drugih tehničnih problemov, ki so nastali po osvoboditvi in ob prehodu v novo sezono, niso mogla biti še vsa dela prebrana in pretehtana. Avtorji naj to vpoštevajo!

Dela, ki bodo dobro predelana, in morebitna nova odrska dela, ki bodo na zadostni umetniški višini, pridejo tekom sezone v poštev za repertoar.

Lastnik in izdajatelj: Uprava Slov. nar. gledališča. Predstavniki: Oton Župančič.
Urednik: Vladimir Bartol. — Tiskarna Makso Hrovatin, vsi v Ljubljani.